

Opmerkelijke rapporten

Turen, tellen en turven — enkele aantekeningen

LENSINK R. & KWAK R. 1985. *Vogeltrek over Arnhem in 1983 met een samenvatting over de periode 1981-1983 en methodieken voor het bewerken van telmateriaal*. Deel 1: materiaal, methoden en samenvattend overzicht; deel 2: soortenbeschrijvingen. 436 p. Prijs f 10 (te bestellen door overmaking van dit bedrag op postbank 4251625 ten name van R. Lensink te Arnhem).

Overtrekkende vogels blijven fascineren. Steeds weer raken nieuwe vogelkenners in de ban van het geheimzinnige natuurverschijnsel dat vogeltrek heet en investeren uren en nog eens uren in turen, tellen en turven. Soms wordt het een mode, vooral wanneer waarnemers gelijk gericht in aanpak raken. Dan kunnen tellingen naast elkaar worden gelegd. Er ontstaat een meerwaarde, die stimuleert tot nog meer; maar die ook, als het goed gaat, leidt tot zelfkritiek en, bij voldoende materiaal en diepgang, aanzet tot de formulering van geheel nieuwe vragen.

Vooral door de oprichting van de Landelijke Werkgroep Vogeltrektellen (LWVT) verspreidde het telvirus zich over het hele land. Dat dit kon gebeuren ondanks de gemakkelijk te leveren kritiek (vgl. Gallacher 1984, *Gids voor vogelonderzoek* 2, hoofdstuk 4) heeft natuurlijk in de eerste plaats te maken met de inspiratie die het kijken naar trekkende vogels nu eenmaal altijd geeft. Maar bijna net zo belangrijk was de nadruk op waarnemings- en bewerkingsmethodieken die de telresultaten beter onderling vergelijkbaar maakten. Het is op dit punt dat de auteurs van het hier te bespreken rapport buitengewoon nuttig werk hebben geleverd.

Robert Kwak en Rob Lensink produceerden al eerder een lijvig werkstuk over de trek bij Arnhem, namelijk over de herfst van 1982. Nu worden de gegevens over 1983 te zamen met die van 1981 en 1982 opnieuw en nog grondiger gesorteerd, bewerkt en gepresenteerd. De beestachtige hoeveelheid werk resulteerde in twee dikke delen van in totaal 436 in dubbele kolom bedrukte pagina's tekst, met 106 tabellen en bijna 1000 figuren.

Grote stukken uit het rapport zullen alleen prettig leesbaar zijn voor hen die zelf een trektelepost bemanen. Zij worden (dank zij de systematische opzet en consequente bewerking van het materiaal) voortdurend geprikkeld door de verschillen met eigen materiaal en inzichten. Maar ook geïnteresseerde niet-ingeviden kunnen zich via het rapport bezinnen op interessante basisgegevens over vogeltrek, op de methodologische complicaties en zich al dan niet laten inspireren tot het zelf betrekken van een telpost. Om de telresultaten vergelijkbaar te maken worden allerlei begrippen en afgeleide waarden gedefinieerd zoals topdoortrekperiode, hoofdtrekrichting en standaard-gemiddelde groeps grootte. Omdat continu doortellen onmogelijk is (al lijken sommige LWVT-ers niet van hun post weg te branden) stellen de auteurs

diverse correcties voor zoals de standaard-gecorrigeerde seizoensom.

De tellingen bij Arnhem en ook de resultaten van andere LWVT-telposten in het land wekken de indruk dat visuele waarnemingen aan breedfronttrek in allerlei opzichten grote indicatieve waarde hebben. Vooral de fraaie grafische weergave van doortrekverlopen over het seizoen doen betrouwbaar aan. Zelfs schaarse soorten leveren ondanks de kleine "n" jaar op jaar vergelijkbare patronen op. Een ieder die de stoute schoenen aantrekt om het noeste doewerk van de huidige trektellers te kritiseren, moet beseffen dat alleen al dit resultaat alle moeite meer dan loont. In vroeger jaren is nooit zo intensief en wijd verspreid naar breedfronttrek gekeken. In de jaren vijftig werd alle aandacht geconcentreerd op Vink en Spreeuw (proefschrift Gruys-Casimir 1965). De inventarisatie van doortrekpatronen is daarom anno 1986 nog steeds broodnodig pionierswerk. De gecompliceerde concentratievorming van trekvogels langs de kust zal dank zij de tellingen van breedfronttrek beter kunnen worden begrepen. Hetzelfde geldt voor het verloop in aan- en afwezigheid van trekvogels die worden vastgesteld in andere SOVON-projecten.

Nemen we de trektellingen onder de loop dan is er aanleiding tot kritische kanttekeningen. Het ligt voor de hand om de telresultaten van verschillende telposten naast elkaar te leggen. Ook kunnen notaties van vlieghoogten, grootte van de groepen en vliegrichtingen op alle mogelijke manieren tegen elkaar worden uitgezet. De vraag is dan in hoeverre dat methodisch en statistisch verantwoord is. De Arnhem-groep zet met het oog daarop binnen de LWVT de toon door grote nadruk te leggen op standaardisatie, terminologie, correctie procedures en de bewerking tot kengetallen. Deze vier accenten worden in de gegeven volgorde door mij in afnemende mate geapprecieerd.

Dat de auteurs het door hen verworven gezag binnen de LWVT aanwenden tot het vastleggen van terminologie en bewerkingsprocedures komt mij op zich zelf als uiterst verstandig voor. Om kwantitatieve vergelijking van telresultaten per seizoen en per post mogelijk te maken, stellen zij vervolgens recepten voor correcties voor. Deze zijn nodig vanwege onvermijdelijke gaten in de waarnemingsreeksen en andere onvolkomenheden in het materiaal. Het hangt van de grootte van die gaten en de variatie in de treksterkte af hoe betrouwbaar zulke extrapolaties zijn. In het rapport wordt geen poging gedaan dit nader te analyseren, terwijl het materiaal er zich wel voor leent. Als verslag van complete reeksen ochtendtellingen (van een half uur vóór tot twee uur na zonsopgang) is dat ook niet nodig. In een leerstellig werkstuk als het onderhavige zou het echter niet hebben misstaan. En dan die kengetallen waarmee de tekst, voor de buitenstaander tot het hinderlijke af, doorspekt is. Daar waar deze afgeleide waarden aansluiten bij de huidige statistische praktijk is er natuurlijk niets aan de hand. Maar het moet niet zijn doel voorbij schieten, zoals in dit rapport naar mijn smaak te vaak het geval is. Getallen die verdelingen tot een enkele waarde terugbrengen, hebben nut bij vergelijkingen die anders niet

gevisualiseerd kunnen worden door de onmogelijkheid van multidimensionale grafieken. Er staan mooie voorbeelden daarvan in het rapport zoals vergelijkingen van mediane doortrekdatum, hoofdtrekrichting en gemiddelde vlieghoogten voor de verschillende soorten. Maar als men de variatie in de natuur samenperst in kengetallen moet dat ook mogen. Soms is het evident dat het niet kan. De auteurs zijn zich natuurlijk bewust van het feit dat bij een tweetoppige doortrekcurve de mediane datum niet de dag aangeeft waarop je de beste kans hebt de meeste trek te zien. Het wordt echter moeilijker als een doortrekpatroon uit verschillende elkaar gedeeltelijk overlappende golven bestaat. Wanneer deze populaties niet in dezelfde mate over de verschillende posten trekken kan ten onrechte worden geconcludeerd dat de doortrektijden verschillen. Kengetallen duiden dan wel op verschillen, maar niet op de aard daarvan. Voor verder onderscheid moet men terug naar de basisgegevens.

Mijn voorkeur gaat uit naar de grafische gedeelten van het rapport, vooral die in het tweede deel waarin de soorten apart worden besproken. De figuren zijn fraai, duidelijk en consequent getekend. Deze aanpak gaat zo ver dat ook bij te kleine aantallen alle figuurtjes zijn opgenomen. Anders dan bij de berekeningen is dit niet zo gevaarlijk, want je ziet meestal meteen waar de schoen eventueel wringt.

Een fundamenteel probleem is de detectiekans. Een grote vogel neem je op grote afstand waar dan een kleine, de ene waarnemer is de andere niet en het landschap en de al of niet daarmee samenhangende gedragingen van de vogels spelen een rol. De auteurs geven aan zich bewust te zijn van de talrijke aspecten en maakten onderscheid tussen vogels waargenomen binnen en buiten een "waarnemingscylinder" met een

straal van 100 meter. Maar een analyse van elk van de problemen was helaas niet het onderwerp van studie. Lezers die bekend zijn met het huidige werk van de LWVT weten dat de aandacht meer en meer op deze problemen wordt gericht. Dat neemt echter niet weg dat het Arnhem-rapport op dit punt voorzichtiger had kunnen zijn.

Tenslotte wijs ik op de door Vleugel al in 1933 beschreven ophopingseffecten bij landschapsovergangen. Ook in het binnenland kan (micro)stuwing optreden. Je telpost zal maar net in de schaduw of juist op een concentratiepunt van een bepaalde soort liggen. Lensink & Kwak beschrijven dit fenomeen kort door te wijzen op het volgen van de grote rivieren door sommige weide- en watervogels, maar werken het thema bij de bosvogels niet consequent uit. Zo stellen zij dat de vrijwel kale telpost "Hoogte 80" in Arnhem meer geschikt is om de trek van bosvogels te kwantificeren omdat aldaar minder verwarring mogelijk is met lokale verplaatsingen dan bij de door bos omgeven telpost "Hoge Erf". Als bosvogels waar mogelijk boven bos vliegen, is het echter de vraag hoe indicatief een open-land post zowel kwantitatief als kwalitatief is. Vooral dank zij het werk van Gruys-Casimir weten we immers dat de mate van het oversteken van open land door Vinken samenhangt met bepaalde weersomstandigheden.

Samenvattend zij nog eens gezegd dat naast het bijeenbrengen van basismateriaal de grote betekenis van de trektelrapporten, en speciaal die van de Arnhem-groep, gelegen is in het verder verbeteren van de trektelcultuur. Wanneer ook het opklinken van dissidente geluiden flink wordt aangemoedigd, mag erdaags een forse hoeveelheid interessante publikaties worden verwacht.

Luit S. Buurma

